

О'RTA MAKTAB O'QUVCHILARIDA VOKAL IJROCHILIKNI BAHOLASH MEZONLARI VA ULARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.

Orifjanov Diyorbek Abduslom o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Musiqqa ta'limi va san'at yo'nalishi magistratura 2-kurstalabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'rta maktab o'quvchilarida vokal ijrochilik malakalarini baholash mezonlari va ushbu mezonlar asosida o'quvchilarning vokal ko'nikmalarini shakllantirish usullari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Baholash jarayonida ovoz temбри, diapazon, intonatsiya, artikulyatsiya, musiqaga uyg'unlik va sahnadagi holat kabi mezonlarning roli yoritilgan. Shuningdek, vokal mashqlar, tinglab tahlil qilish, ijodiy yondashuv va interfaol metodlar orqali ijrochilikni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Maqola vokal san'atini o'rgatish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: vokal ijrochilik, baholash mezonlari, o'rta maktab, ovoz madaniyati, metodika, vokal mashqlar, musiqiy tarbiya

Maktab ta'limida musiqqa fanining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarda estetik didni shakllantirish, ularni musiqqa orqali tarbiyalash va ijodiy faoliyatga yo'naltirishdir. Ayniqsa, vokal ijrochilik – ya'ni ovoz bilan kuylash madaniyati bu jarayonda muhim o'rin tutadi. O'quvchilarda vokal malakalarni rivojlantirish, ularni to'g'ri baholash va rag'batlantirish – dars samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardandir. Shu bois, vokal ijrochilikni baholash mezonlarini aniqlashtirish hamda o'quvchilarning vokal ko'nikmalarini shakllantirish usullarini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

O'rta maktab o'quvchilarida vokal ijrochilikni baholash mezonlari va ularni shakllantirish usullari haqida batafsil ma'lumot quyidagicha taqdim etiladi. Bu bo'limda har bir mezon alohida tahlil qilinadi, shuningdek, ularni rivojlantirish uchun amaliy usullar va strategiyalar keltiriladi.

Vokal ijrochilikni baholash mezonlari

O'rtta maktab o'quvchilarining vokal ijrochiligini baholashda quyidagi asosiy mezonlar qo'llaniladi. Ushbu mezonlar o'quvchilarning musiqiy mahoratini har tomonlama baholash imkonini beradi:

Intonatsiya (ohangning to'g'riligi):

- Tavsif: Intonatsiya o'quvchining musiqiy notalarni to'g'ri kuylash qobiliyatini anglatadi. Bu mezon ovozning aniqligi va musiqiy asarga mos kelishini baholaydi.
- Baholash nuqtalari:
 - Notalarni to'g'ri ijro etish (chetga chiqmaslik).
 - Tovushning barqarorligi, ayniqsa uzun notalarda.
 - Turli ohanglarda (minor, major) ijro qilishda aniqlik.
- Muammolar: Ko'pincha o'quvchilar musiqiy eshitishning yetarlicha rivojlanmaganligi yoki nafasni to'g'ri boshqara olmaganligi tufayli intonatsiyada xato qilishadi.

Ritm va temp:

- Tavsif: Ritm musiqiy asarning vaqt tuzilishiga rioya qilishni, temp esa ijro tezligini saqlashni anglatadi.
- Baholash nuqtalari:
 - Musiqiy ritmni aniq saqlash (sinxronlik).
 - Tempning barqarorligi (tezlashish yoki sekinlashishsiz).
 - Murakkab ritmik naqshlarni ijro etish qobiliyati.
- Muammolar: O'quvchilar ritmni his qilishda qiynalishi yoki metrnoma ritmiga moslasha olmaganligi mumkin.

Diksiya va artikulyatsiya:

- Tavsif: Diksiya so'zlarning aniq va tushunarli talaffuz qilinishini, artikulyatsiya esa tovushlarning ravon va to'g'ri chiqarilishini anglatadi.
- Baholash nuqtalari:
 - So'zlarning tinglovchiga tushunarli bo'lishi.
 - Vokal tovushlarning tozaligi (masalan, unli va undosh tovushlarning aniqligi).

- Matnning ma'nosini yetkazishda so'zlarning to'g'ri urg'ulanishi.

- Muammolar: O'quvchilar ko'pincha so'zlarni yutib yuborishadi yoki talaffuzda xato qilishadi, ayniqsa chet tili qo'shiqlarda.

Nafas olish texnikasi:

- Tavsif: To'g'ri nafas olish vokal ijrochilikning asosiy elementlaridan biridir.

Bu ovozning barqarorligi va uzun frazalarni ijro etish uchun zarur.

- Baholash nuqtalari:

- Nafasni uzoq vaqt boshqarish qobiliyati.

- Uzun notalar va frazalarni ijro etishda nafasning barqarorligi.

- Diafragma nafas olish texnikasidan foydalanish.

- Muammolar: O'quvchilar ko'pincha noto'g'ri nafas olish (masalan, ko'krak bilan nafas olish) yoki nafasni yetarli darajada ushlab turolmaslik muammosiga duch kelishadi.

Emotsional ifoda va ijro uslubi:

- Tavsif: Bu mezon o'quvchining musiqiy asar mazmunini his qilib, uni tinglovchiga yetkazish qobiliyatini baholaydi.

- Baholash nuqtalari:

- Asarning emotsional mazmunini ifodalash (masalan, quvonch, qayg'u, o'ychanlik).

- O'ziga xos ijro uslubini shakllantirish.

- Tinglovchilar bilan hissiy aloqa o'rnatish.

- Muammolar: O'quvchilar ko'pincha sahnada o'zini noqulay his qilishlari yoki musiqiy asarni "his qilish"da qiynalishlari mumkin.

Tovush sifati va tembri:

- Tavsif: Ovozning tabiiy sifati, uning tembri va diapazoni bu mezonning asosiy elementlari hisoblanadi.

- Baholash nuqtalari:

- Ovozning yoqimlilik va tabiiyligi.

- Tovushning turli registrlarda (past, o'rta, baland) barqarorligi.

- Tembrning boyligi va o'ziga xosligi.

- Muammolar: Ovozning majburlangan yoki nosog'lom chiqishi, shuningdek, diapazonning cheklanganligi.

Sahnadagi ko'rinish va o'zini tutishi:

- Tavsif: O'quvchining sahnada o'zini erkin tutishi, jest va mimikalari orqali musiqiy asarni to'ldirishi.

- Baholash nuqtalari:

- Sahnada o'ziga ishonch va tabiiylik.

- Tinglovchilar bilan ko'z aloqasi va muloqot.

- Harakatlarning musiqiy asar mazmuniga mosligi.

- Muammolar: O'quvchilar sahnada qo'rquv yoki noqulaylik his qilishlari mumkin.

Vokal ko'nikmalarni shakllantirish usullari

O'quvchilarning vokal ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

Muntazam vokal mashqlari:

- Nafas olish mashqlari: Diafragma nafas olishni o'rganish uchun oddiy mashqlar (masalan, "shamni o'chirmasdan nafas chiqarish" yoki "uzun sssss tovushini chiqarish").

- Vokaliza mashqlari: Ovozning turli registrlarida ishlash uchun "la-la-la" yoki "mi-me-ma-mo-mu" kabi vokal tovushlarni takrorlash.

- Intonatsiya mashqlari: Oddiy ohanglardan boshlab, asta-sekin murakkab melodiylarni kuylash.

Individual va guruh darslari:

- Individual yondashuv: Har bir o'quvchining ovoz diapazoni, tembri va texnik qiyinchiliklarini hisobga olgan holda dars rejasi tuzish. Masalan, ba'zi o'quvchilar baland notalarda qiynalsa, ularga maxsus mashqlar beriladi.

- Guruh darslari: Ansambl kuylash orqali o'quvchilar bir-birlarining ovozi eshitishni va harmoniyada ishlashni o'rganadilar. Bu intonatsiya va ritmni rivojlantirishga yordam beradi.

Musiqiy eshitishni rivojlantirish:

- Solfedjio darslari: Musiqiy notalarni eshitish va kuylash orqali intonatsiyani mustahkamlash. Masalan, o'quvchilardan ma'lum bir interval yoki akkordni aniqlash so'raladi.

- Musiqiy tahlil: Klassik yoki xalq qo'shiqlarni tinglash va ularning tuzilishini tahlil qilish orqali musiqiy idrokni rivojlantirish.

Sahnada amaliy tajriba:

- Maktab tadbirlari: O'quvchilarni maktab konsertlari, bayramlar yoki musobaqalarda qatnashishga jalb qilish. Bu ularning sahnada o'zini tutish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- Video tahlil: O'quvchilarning ijrolarini yozib, ularga xatolarini ko'rsatish va yaxshilash yo'llarini muhokama qilish.

Texnologiyadan foydalanish:

- Vokal dasturlari: "Vocal Coach", "EarMaster" yoki "Smule" kabi dasturlardan foydalanib, o'quvchilarning intonatsiya va ritmini mustahkamlash.

- Audio yozuvlar: O'quvchilarning ijrolarini yozib, ularni tinglash va xatolarini tuzatish.

Motivatsiya va rag'batlantirish:

- O'quvchilarning har bir kichik muvaffaqiyatini e'tirof etish (masalan, "Bu safar ritmni juda yaxshi saqlading!").

- Musiqiy musobaqalar yoki festivallarda ishtirok etish uchun imkoniyatlar yaratish.

- Musiqa orqali o'zini ifoda etishning ijobiy ta'sirini tushuntirish.

Baholash mezonlarini aniqlashtirish o'quvchilarni o'z ustida ishlashga undaydi. An'anaviy darslarda ko'proq umumiy baholashga e'tibor qaratiladi, lekin individual mezonlar asosida baholash o'quvchilarning qobiliyatini aniqroq aniqlash imkonini

beradi. Interfaol metodlar vokal ijrochilikda o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qiladi. Shu bilan birga, har bir o'quvchining fiziologik va emotsional holati inobatga olinmasligi metodik yondashuvlar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosa

O'rta maktab o'quvchilarida vokal ijrochilikni shakllantirish va baholash uchun aniq mezonlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar zarur. Ovoz sifatiga, emotsional talqinga va texnikaga alohida e'tibor berilishi kerak. Interfaol metodlar orqali ijrochilik madaniyatini chuqurlashtirish mumkin.

Vokal ijrochilik uchun o'quv dasturiga alohida mashg'ulotlar kiritilishi;

Baholash mezonlari asosida o'quvchilar uchun reyting tizimi ishlab chiqilishi;

O'qituvchilar uchun vokal metodikalari bo'yicha malaka oshirish seminarlarini tashkil qilish;

Har bir maktabda vokal guruhlar (xoral, duet, yakkaxon) faoliyatini yo'lga qo'yish;

O'quvchilarning vokal ijrochilik namunalari bo'yicha portfoliolarini yuritish

Adabiyotlar.

1. Katrych, O. T. (2000). *Indyvidualnyi styl muzykanta-vykonavtsia (teoretychni ta estetychni aspekty)* [Individual style of a musician-performer (theoretical and aesthetic aspects)]. Abstract of Thesis for PhD of Art History. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Moskalenko, V. H. (2018). *Pro indyvidualno-stylovi zasady muzychnoho avtorstva* [On the individual-style principles of musical authorship]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho* [Scientific Bulletin of the P. I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine], no. 123, 7-16. [in Ukrainian].

3. Tkach, Yu. (2018). *Indyvidualnyi vykonavskyi styl dyryhenta-khormeistera yak predmet teoretychnoho doslidzhennia* [Individual performance style of a conductor-choirmaster as a subject of theoretical research]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv* [Bulletin of the National Academy of Leading Personnel of Culture and Arts], no. 3, 359-366. [in Ukrainian].

4. Sydorenko, O. Yu. (2018). Indyvidualnyi vykonavskiy styl v systemi ansamblevoho muzykuvannia (na prykladi kamernoi skrypkovoi sonaty) [Individual performance style in the system of ensemble music making (using the example of a chamber violin sonata)]. Thesis for PhD of Art History. Kharkiv. [in Ukrainian].
5. Ma, Lin. (2024). Stsenichniy obraz pianista yak forma proiavu indyvidualnoho vykonavskoho styliu [Stage image of a pianist as a form of manifestation of an individual performance style]. Thesis for PhD of Art History. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Kuan, Yuan. (2023). Study of the quality of memory of musical works' note text by students of faculties of arts in the process of instrumental training. Paradigm of knowledge, no. 3(57), 84-108. [in English].
7. Wang, Chen. (2017). Metodyka formuvannia vykonavskoho artystyzmu studentiv mahistratury v protsesi vokalno-fakhovoi pidhotovky [The method of forming the performance artistry of students of the master's degree in the process of vocational training]. Thesis for PhD of Pedagogical Sciences. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Wang, Yihua. (2023). Patterns of formation of musical and performing culture among students of arts faculties during musical and instrumental training. Paradigm of knowledge, no. 3(57), 125-149. [in English].